

The History of Laicism in Turkish Educational History

Süleyman ÇELENK¹

ABSTRACT. The education based upon mores in Turk communities of Middle Asia, started to become institutionalized with the adoption of Islam. However, the religious content in education was intensified during the institutionalization of the scholar system. No significant development took place with regards to the secularization of education until the renovation period in the Ottoman Empire. With the renovation acts, a duality was started with the co-existence of schools giving education with modern techniques and giving religious education. This dual practice came to an end with Unification of Education Law in the Republic period. With 1982 Constitution, which made the –previously selective- Religious Culture and Ethics courses obligatory.

Key words: System of education, history of education, process of Laicism

---

SUMMARY

The education based upon the mores in Turk communities of Middle Asia started to turn into institution –so to speak into schools- with the adoption of Islam in the times of Karahanlılar. At this time the basic duty of the education was perceived as preparing the individual to the other world and was applied in this manner. Although there occasionally were astronomy, philosophy, maths and etc. courses in Turkish history, (For example; Nizameyi Medressehs in the era of Seljuks, Fatih Medressehs in the era of advance) no significant development took place for the sake of secularization of the education.

In the renovation period started with Tanzimat act, the reason of empire's regression against the West by continuously losing lands was thought as the insufficient education. As a result of this, courses like history, geography and maths were added to curriculums in the so called modern schools (Usul-i Cedide Mektepleri) in spite of all resistance. And, schools giving education with modern techniques were bound to Maarif Vekaleti; others that give religious education were bound to Efkafe ve Şeriye Vekaleti. This caused a duality in the education system. Double practice of the two different worlds resulted in dispute and quarrel between related ministries. This unpleasant situation came to a conclusion with Tevhid-i Tedrisat Law (Unification of Education) in the Republic period. So, Ministry of Education had all the administration and inspection authority.

However; 1982 Law's obligations of religion courses in schools for every citizen, increasing number of İmam-Hatip schools more than imam needs of the country and occasional demands of giving the inspection of Quran courses to the Department of Religious Affairs show that the secularization process of education has not been completed yet.

---

¹ Assoc. Prof. Dr., Abant İzzet Baysal University, celenksn@yahoo.com

Türk Eğitim Tarihinde Lâikleşme Süreci

Süleyman ÇELENK²

ÖZ. Orta Asya Türk topluluklarında töreye dayalı eğitim, Karahanlılar döneminde Müslümanlığın kabulü ile kurumsallaşmaya yani okullaşma sürecine girmeye başlamıştır. Bu dönemde eğitimin temel görevi bireyi öbür dünyaya hazırlamak olarak algılanmış ve böyle de uygulanmıştır. Türk tarihinde zaman zaman medreselerde astronomi, felsefe, matematik vs. derslere de yer verildiği (Örneğin; Selçuklu döneminde Nizamiye Medreseleri, yükseliş döneminde Fatih Medreseleri'nde) görülmekle birlikte, Osmanlılar'ın islahat dönemine kadar eğitimde lâikleşmeye (bir anlamda dünyalaşmaya yönelik önemli bir gelişme görülmemiştir. Tanzimat hareketiyle başlayan yenileşme döneminde ise, imparatorluğun sürekli toprak kaybederek batı karşısında gerilemiş olmasının nedeni eğitim yetersizliğine bağlanmış, bunun sonucu olarak da yeni öğretim yöntem ve teknikleriyle öğretim yapan okullarda (usul-i cedide mektepleri) tarih, coğrafya, matematik gibi derslere, direnmelere rağmen okul programlarında yer verilebilmiştir. Bu uygulama Osmanlılar'da, yeni yöntemlerle öğretim yapan okulların Maarif Vekâleti'ne bağlanması ve geleneksel yöntemlerle sadece dini içerikli öğretim yapanların da Efka'f ve Şeriye Vekâleti'ne bağlanması gibi iki başlı bir uygulamaya neden olmuştur. Osmanlı tarihinde bu iki ayrı dünyaya ait uygulama ilgili bakanlıklar arasında sürekli tartışmaya ve zaman zaman da birinin diğerine üstünlüğüyle sonuçlanan çatışmalara neden olmuştur. Bu tatsız durum, Cumhuriyet döneminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Eğitim Birliği Yasası) ile her türlü eğitimin yönetim ve denetiminin Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak yine de eğitimde lâikleşme sürecinin, 1982 Anayasası'nın okullarda din derslerini tüm yurttaşlar için zorunlu hale getirmesi, İmam-Hatip okullarının sayısının ülkenin imam ihtiyacının çok üstüne çıkarılması ve zaman zaman Kur'an Kursları'nın denetimlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanması gibi talepler eğitimde lâikleşme sürecinin henüz tamamlanmadığını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: eğitim sistemi, eğitim tarihi, lâikleşme süreci.

A. GİRİŞ

Bir toplumsal kurum olarak eğitimin; toplumların sosyal, ekonomik ve siyasal yapılarıyla uyumlu ve tutarlı olması gerekir. Çünkü eğitimin görevi; toplumun değerleriyle tutarlı, ekonomik gelişmesini sağlayacak nitelikli iş gücünü ve siyasal yapısına sadakatle bağlı yurttaşları yetiştirmektir. Bu nedenle, toplumların sosyal, siyasal ve ekonomik gelişim ve dönüşüm süreci ile eğitimdeki gelişim süreci arasında bir paralellik ve uyum olduğunu belirtmek gerekir.

Lâiklik; kısa ve öz biçimde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlanır. Ancak, Güvenç(1990)'e göre; lâiklik din ve devletin ayrılmasıyla da bitmemektedir. Din ve devletin ayrılması sadece siyasi bir sonuçtur. Felsefe, eğitim-öğretim ve güzel sanatlar alanlarında lâiklik; inanç yerine aklın, kelâm yerine düşüncenin, kitap yerine bilimin egemen olmasını gerektirmektedir. "Hayatta en hakikî mürşit ilimdir." özdeyişi bu yolu göstermektedir. Amaç, günlük işlerimizin değişmez şeriat kurallarına göre değil, zamana ve duruma göre değişebilen kanun, tüze ve kurullarla görülmesini gerektirmektedir.

Arat (1990)'a göre lâiklik; 1) Çağdaşlaşmanın ve demokratikleşmenin önkoşuludur. 2) Dinsel barışın olmazsa olmaz ortamı ve de bir inanca sahip olma ya da aynı inancı paylaşmayanların eşit haklardan yararlanmasıdır. 3. Bilimin, felsefenin ve sanatın özerkliğidir.

Lâiklik, ancak bireyler "lâik tavır" kazanabildikleri ölçüde gerçekleşebilir ve bir yaşam felsefesi ve tarzı haline dönüşebilir. Herhangi bir toplumsal "dünyasallaşma" yönünde kimi gelişmeler olmadıkça, lâikliğin bir siyasal ve hukuksal ilke olarak benimsenmiş olmasının bir anlam ve önemi olamaz (San, 1990). Bu bakımdan, Türk toplumunda gerçek anlamda (köken ve uzantılarının Osmanlılar'ın son dönemine kadar dayanmış olmasıyla birlikte), lâikleşme, bir anlamda da dünyasallaşma sürecinin en önemli boyutunun Mustafa Kemal'in başlattığı "lâik toplumsallaşma" hareketi olduğu tartışma götürmez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

² Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, celenksn@yahoo.com

Temel hedef, eğitimde lâikleşmek yoluyla, bağımsız düşünebilme, eleştirebilme ve sorgulayabilme yeteneğine sahip; bilimde, felsefede, sanatta ve ekonomide üretim gücü yüksek, kör inançlardan uzak, “Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür.” yeni cumhuriyet kuşaklarını yetiştirmektir.

Bu çalışmanın amacı; doküman analizi yoluyla, geçmişten bugüne toplumumuzdaki sosyal, siyasal ve ekonomik gelişim süreci içinde yaşanan değişimlerin paralelinde, Türk eğitimindeki laikleşme sürecine tarihi perspektif içinde ışık tutarak, eğitimde !ki lâikleşmenin, sosyal hayattaki gelişme, değişme, ilerleme ve de çağdaşlaşmanın doğal bir gereği olduğu vurgusuna işlerlik kazandırmaktır.

B. TARİHİ BOYUTU İLE LÂİKLEŞME SÜRECİ

1. Eski Türklerde Töreyle Dayalı Eğitim

Eğitimle toplumsal yaşamı birbirinden ayırmak mümkün olmayacağı için, E(e)ski Türklerde toplumsal yaşamın temel çizgilerini gözden geçirmek gerekir. Orta Asya’yı kendilerine yurt edinen Eski Türkler, sürü besleyen atlı savaşçı ve göçebe topluluklardan (boy ve budunlardan) meydana gelmişti. Bu dönemin eğitimini yorumlarken, avcılık ve toplayıcılığın bir yaşam biçimi ve geçim kaynağı olduğu, el zanaatlarının da önemli bir geçim kaynağı olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir.

Eski Türklerde eğitim töreye dayanır ve törel yollarla gerçekleştirilirdi. Oğul babasına kız anasına çekmeliydi. İyi oğlana ataç, iyi kıza anaç denirdi. “Ata oğlu ataç” doğardı. Yani babasına benzerdi. Oğlanı yetiştirmek babasının, kıızı yetiştirmek anasının göreviydi (Ögel, 1971). Çocuklar, koyunlara binerek at binmeyi, kuş ve fareleri okla vurarak atıcılıkta ustalaşmayı töre gereği yaşam içinde öğrenirlerdi.

Sürü besleyen, atlı göçebe ve savaşçı bir toplumda et, süt, deri, yağ vb. ürünlerin değerlendirilmesi ve çeşitli araç gereç yapımı ile ilgili, usta-çırak ilişkisi içinde bazı becerilerin uygulamalı olarak geliştirilmesi (davranışa dönüştürülmesi) doğaldır. Aynı şekilde, “step sanatı” olarak adlandırılan dokumacılık (özellikle halıcılık) ve madencilik sanatının da (kap kakak ve silah imalatı, süs eşyası olarak altın işlemeciliği) usta-çırak ilişkisi içinde öğrenildiğini belirtmek gerekir (Akyüz, 1985).

Eski Türklerde, “halk dini” ile “devlet dini” birbirinden ayrılmıştı. Halk dininde, halkla tanrı arasında ilişki kuran şamanı. O nedenle bu dine Şamanizm denirdi. Devlet dini ise devletin varlık nedenine açıklık getiren, han ya da hakanın gücüne meşruiyet kazandıran bir inanışlar sistemi idi. Devlet dininde hükümdar baş rahip sayılırdı. “Şaman” ya da “kam;” kâhin, sihirbaz, saz şairi, kâtip, öğretmen anlamlarına da gelmekte, halka önderlik yapmakta, bir bakıma yaygın eğitimci olarak görev yapmaktaydı (İnan, 1972).

2. Eğitimde Okullaşma Süreci

Karahanlılar döneminde Türklerin Müslümanlığı kabul etmesiyle, eğitimde ilk okullaşma süreci de başlamıştır. Bu dönemde eğitim, Orta Asya steplerinden beri oluşup gelen Türk-islam kültürel değerlerinin kaynaşmasıyla kendine özgü bir motif oluşturmuştur. Müslümanlığın da etkisiyle, töreye dayalı eğitim yerini kurumsallaşmaya (yani okullaşmaya) bırakmıştır. İslâm kültürü ve din kurallarının öğretilmesi amacıyla, camilerin hemen yakınında Medreseler görülmeye başlamıştır (Kanad, 1963).

Ancak, kabul etmek gerekir ki, gerek Karahanlılar döneminde, gerekse de ilerleyen Selçuklular döneminde eğitim tam anlamıyla tutucu bir nitelik kazanmamış, dönemin devlet adamları, bilginlere ve sanatçılara çok büyük önem vermişler ve saygı göstermişlerdir. Anadolu Selçuklu hükümdarı Melikşah, kendisini ziyaret etmeyen dönemin önemli bilginlerinden Sandalı’ye bunun nedenini sorduğunda; “Sizin hükümdarların en iyisi olmanız ve benim de alimlerin en kötüsü olmamam için ziyaretinize gelmiyorum. Çünkü en iyi hükümdar, alimleri ziyaret eden, en kötü alim de hükümdarların ayağına koşandır.” cevabını almıştı (Turan, 1969).

Selçuklular döneminde, camilerin hemen bitişiğinde kurulan ve adına Küttap denilen okullarda, öğrencilere, okuma-yazma öğretiminin yanında, Kur’an ve din eğitimi verilirdi. Bu dönemde, her biri birer yüksek öğretim kurumu olan medreseler örgün eğitim kurumlarıydı. Bu dönemde, yaygın eğitimin de önemli ölçüde kurumsal bir yapı gösterdiği görülmektedir. Camilerin

yanı sıra bilginlerin evlerinde, kütüphaneler ve ayrıca medreselerde halka; Kur'anın ve dinin ilke ve kurallarının öğretilmesinde yaygın eğitim hizmeti verilmekteydi. Bununla birlikte, küçük esnaf, usta, kalfa ve çırakları içine alan, onların dayanışmaları, mesleklerini dürüstlük ve özenle yapmalarının yanında, çocuk yaştan başlayarak iş başında eğitilmelerini amaçlayan,(,) ayrıca bir lonca örgütlenmesi olarak da bilinen ahilik geleneğinin de yaygın bir meslek eğitimi sağladığı görülmektedir.

3. Osmanlılar Döneminde Eğitimin Dini İçeriği Yoğunluk Kazandı

Osmanlıların kuruluş ve yükseliş dönemlerinde, Selçuklu döneminin de etkisiyle ilerleyen yıllara göre gelişmeye açık daha modern bir eğitim anlayışı vardı. Örneğin, Fatih ve Süleymaniye Medreseler'inde; tam olarak belgelendirilememekle birlikte bazı tıp, matematik, astronomi vb, tabii bilimler alanlarında dersler verildiğine ilişkin önemli bilgiler mevcuttur. Ancak, Selçuklu Medreseleri ve Osmanlıların kuruluş ve gelişme dönemleri medreselerinde yer alan pozitif bilim dallarına yönelik bu olumlu gelişmeler, zamanla daha da geliştirilmesi gerekirken, duraklama ve gerileme dönemlerinde yerini tavsamaya yani dinsel içerikli derslere bırakmıştır (Koçer, !!!.....)

Osmanlılarda, Selçuklularla kıyaslandığında, eğitimde din(di) içerikte bir yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Dönemin eğitim anlayışını yorumlayabilmek için, zamanın ilkokulları sayılabilecek olan Sıbyan mekteplerinin TABLO 1'deki programına göz gezdirmek yerinde olacaktır.

Tablo 1. Sıbyan Mekteplerinde Dersler

Elifba (= okuma öğretimi)	Yazı
Kur'an	İnşa
Tecvit İlmi	Kara Cümle (dört işlem)
Mızraklı İlmihal	

Tablo 1'deki çizelgeye bakarak yorumlamak gerekirse, Osmanlılar döneminde eğitimin amacının, çocuklara Kur'an metinlerini yanlışsız telaffuz edecek bir yetenek kazandırmak, biraz da işlerine yaraması açısından "dört işlemi" öğretmek esasına dayandırıldığı söylenebilir (Başgöz ve Wilson, 1968). Bu dönemde, hayata yönelik tek ders olan Kara Cümle (dört işlem) sadece İstanbul sıbyan mekteplerinde okutuluyor, taşra sıbyan mekteplerinde, bu derste okutulmuyordu.

Koçer (1987)'e göre Osmanlılar döneminde öğretimin ağırlı merkezini dini çerçeve oluşturmaktadır. Amaç, gelecek kuşakları hayati ve dünyevi bilgilerle donatmak değil, onu, dinini öğretmek ahirete hazırlamaktır.

Osmanlılarda, öğretim yönteminin esası ezbere dayalıydı. Öğretimde, gözleme ve anlayarak, sorgulayarak öğrenmeye olanak tanınmıyordu. Öğrenciler, derslerini yüksek sesle tekrar ede ede ezberlerler, sırası gelince öğretmenin önüne diz çökerek ezberlerini dinletir ve öğrendiklerini gösterirlerdi (Unat, 1964). Öğretimde disiplin dayğa dayanıyordu.

Osmanlı okullarında sürdürülen eğitimin ne denli bir dinsel içeriğe sahip olduğunu görmek bakımından, II. Mahmut döneminde, ilköğretimi zorunlu hale getirmek amacıyla yayınlanan 1824 fermanı'nı özetleyerek gözden geçirmekte yarar görülebilir:

"Bütün Müslümanlar için önce dinini öğrenip sonra dünya işlerine yönelmek gerekir. Oysa bir zamandan beri halkın çoğu, ana-babalarının yüzünden kendilerinin cahil kaldığı gibi, çocuklarının da cahil kaldığını düşünmeyerek, dünyanın rızkını veren (rezzâki alem) Tanrı'ya da güven duymayarak para kazanma derdine düşüp çocuklarını 5-6 yaşında iken okuldan alıp sanatkâr yanına çırak olarak verdiklerinden, çocuklar cahil kalıyor ve sonra da okuyup öğrenmeye arzu duymuyorlar. Bunun günahı, ana-babaların boynunadır; onlar kıyamet gününde sorumlu olacaklardır. Bu yüzden halkın çoğunluğu dininden habersizdir. Bu durum Tanrı'nın yardımının kesilmesine ve O'nun şiddetli bir ceza vermesine yol açabilir..... Kimse çocuğunu islâmi dini bilgileri gereği gibi öğrenmeden okuldan alıp usta yanına vermemelidir. Büluğa erişen ve çırak verilecek çocuklar, oturdukları yere göre İstanbul, Eyüp veya Galata Kadısı'na velisi ya da hocası tarafından götürülecek, mühürlü bir izin belgesi alındıktan sonra çırak olabileceklerdir. Ustalar ve sanat kethüdalrı da elinde böyle belge bulunmayan çırakları almayacaklardır... (Akyüz, 1982).

II. Mahmut ki, Osmanlıların çöküş döneminde bir takım ıslahatlar (yenilikler) yapmak amacıyla tahta çıkmış olup, yukarıda ki söz konusu fermanı da bu yeniliklerin bir parçası olarak, İstanbul için ilköğretimi mecburi hale getirmek amacıyla yayınlamıştır. Eğitimde yeniliği amaçlayan bu ferman, Osmanlı eğitim düzeninin ne denli teokratik bir yapıya sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

4. Eğitimde Lâikleşme Çabaları

Osmanlı devleti, bir dizi askeri yenilgiden ve bunun sonucunda Avrupa'da topraklarını yitirmeye başladıktan sonra, tarihte ıslahat hareketleri olarak bilinen bazı yenileşme hareketlerine girişti. Bu yenileşme hareketleri etkisini önce ordunun modernizasyonunda ve doğal olarak da eğitimde gösterdi. Bu döneme damgasını büyük ölçüde Fransız eğitim sistemi vurdu. 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı ile başlayan Osmanlılarda yenileşme hareketleri eğitimdeki etkisini dönemin padişahı Abdülmecit'in 1845 yılında yayınladığı fermanla gösterir. Bu Ferman'a göre (Akyüz, 1982):

1. Halkın cehaleti giderilmeli, eğitimi sağlanmalıdır.
2. Her düzeyde eğitim ve mesleki eğitim ele alınmalıdır.
3. Dine uygun olduğu kadar, dünya içinde geçerli bir eğitim verilmelidir.
4. Okullar, ülkenin uygun olan her yerinde açılmalıdır.

Tanzimat hareketiyle birlikte, yaygın bir biçimde İstanbul dışında da, yurdun her yöresinde okullar açılmaya başlanmış, eğitim programlarında dinsel içerikli derslerin yanında hayata yönelik dersler (tarih, coğrafya, matematik vb.) programlarda yer almaya başlamış, öğretim yöntemlerinde önemli yenilikler yapılmış, yazı tahtası, tebeşir, harita vb. ders araçları çeşitli direnmelere rağmen okullara girebilmiş, öğretim kademelere ayrılabilmiş (sıbyan mektepleri, iptidaiyeler, rüştiyeler, idadiler, sultaniler, ...vb), eğitimde dayak cezasının yasaklanmasına ilişkin yönetmelikler yayınlanabilmiş, ilk kez, öğretmen yetiştiren meslek okulları açılabilmiştir.

Tanzimat'ın başlattığı yenileşme hareketlerinin eğitimdeki yansımalarını (dini içerikli derslerin yanında hayata yönelik derslerin de programlarda yer almış olması nedeniyle) laik eğitime geçiş sürecinin önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirmek gerekir.

5. İlk Lâik Okullar; Usûl-i Cedide Mektepleri

Tanzimat'la birlikte, zamanın başlıca ilköğretim kurumları olan sıbyan mekteplerinde derslerin içeriğinde yapılan değişiklikler (programlarda, tarih, coğrafya, matematik vb. hayata yönelik derslerin yer alması), öğretim yöntem ve tekniklerinde ki yenilikler, modern ders araç ve gereçlerinde ki düzenlemeler, bu okulların öğretmenlerinden ve halktan gelen direnişlerle karşılaşılıyor, dolayısıyla eğitimdeki modernleşme hareketi başarısızlıkla sonuçlanıyordu.

Bu direnişlerin kırılması amacıyla, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, sıbyan mekteplerini, Maarif Nezareti'ne bağlı "umumi" ve Efkâf-ı Hümayun nezaretine bağlı "hususî" şeklinde ikiye ayırdı. Nizamname'de bu ilköğretim kurumları için, "Sıbyan Mektepleri" terimi kullanılıyorsa da, halk arasında Maarif vekaletine bağlı olan sıbyan mekteplerine; "iptidâî mektep", "mekteb-i iptidâî" ya da "usûl-i cedide" mektebi deniyordu. Böylece bu nizamname, sıbyan mekteplerinden geleneksel dini içerikle eğitim yapanları Efkâf-ı Hümayun Nezareti'ne, modern öğretim yöntem ve tekniklerle eğitim yapanları da, usûl-i cedide (yeni yöntemlerle eğitim yapan) adıyla Maarif Vekâleti'ne bağlanıyor ve böylece ileride, eğitim tarihimiz açısından önemli gelişmelere neden oluşturacak iki başlı bir uygulamanın temelleri de atılmış oluyordu.

Usûl-i cedide mekteplerini laik eğitime geçişte, gelişim sürecinin temel taşları olarak ele almak ve değerlendirmek gerekir. Atatürk'ün de öğretmeni olan Şemsi Efendi, usûl-i cedide mekteplerinin, amansız bir uygulayıcısı ve yılmaz bir savunucusuydu. Bu okulların programlarında, Din Bilgisi derslerinin yanı sıra; Tarih, coğrafya, Osmanlı Grameri, Kraat (Okuma), Hesap (Matematik) ve İmlâ dersleri yer almıştır.

1878 yılında Padişah II. Abdülhamit'in, 1976 anayasasını yürürlükten kaldırmasıyla, eğitimde niceliksel anlamda bir takım büyümeler olurken (eğitim kurumlarının yurt sathında yayılması gibi),

niteliksel anlamda birtakım gerilemeler (tarih ve coğrafya derslerinin programlardan çıkarılması ve yerlerinin din ve ahlâk bilgisi dersleriyle doldurulması gibi) olmuştur (Unat, 1964).

Zaman içerisinde de akli selim galip geliyor ve yenide hayata yönelik dersler (tarih ve coğrafya gibi) okul programlarındaki yerini alıyordu. İlkokullar için 1892’de çıkarılan Şehir ve Kasaba İlkokulları Talimatnamesi’nin öngördüğü dersler, TABLO 2’de verilmiştir (Akyüz, 1985).

Tablo 2. 1892 İstanbul Ve Kasaba İlkokulları Ders Programı

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Elifba (İlkokuma ve Yazma)	12	-	-
Kur’an-ı Azimüşan	12	6	5
Tecvit	-	2	2
İlm-i Hal	2	3	2
Ahlâk	-	2	3
Sarf-ı Osman-i	-	-	2
İmlâ	3	3	2
Kıraat	3	2	1
Mülâhhas Tarih-i Osman-i	-	-	2
Muhtasar Coğrafya-yı Osman-i	-	2	2
Hesap	1	2	2
Hüsn-i Hat	1	2	2

6. II. Meşrutiyet Döneminde Hayata Yönelik Derslerin Programlardaki Ağırlığı Arttı

Tablo 3. Numune Mekteb-i İptidaiye’sinin Ders Dağılımı

DERSLER	Devre-i Evvel		Devre-i Vasatiye		Devre-i aliye	
	1. s.	2. s.	1. s.	2. s.	1. s.	2. s.
Elifba ve Eczayı Şerife	6	3	-	-	-	-
Kur’an-ı Kerim ve Malumat-ı Diniye	1	1	3	3	2	2
Muhasabat-ı Ahlâkiye (Tarihiye, Sıhhiye ve Medeniye)	3	2	1	1	1	1
İmlâ	-	1	1	1	1	1
Kıraat (Ezber, inşat, Tarihi Temsiller)	4	4	2	2	2	2
Yazı (Sülüs, Rik’a)	-	-	1	1	1	1
Sarf ve Nahiv	-	1	2	1	1	1
Tahrir	-	1	2	2	2	2
Tarih	-	1	2	2	2	2
Coğrafya	-	1	1	2	2	2
Hesap	4	2	2	2	2	2
Hendese	-	-	1	1	1	1
Eşya Dersleri ve Ziraat	5	2	2	2	2	2
Elişleri	4	2	2	2	2	2
Resim	1	1	1	1	1	1
Terbiye-i Bedeniye, Sıhhiye ve Asker Talimi	1	1	1	1	1	1
Oyun	Her teneffüste ve terbiye-i tenezzühler (gezile) arasında.					
Nişan	Terbiye-i Bedeniye Dersleri arasında.					
Musiki Gına ve bazı Al-i Musiki	1	1	1	1	1	1
Fransızca	-	6	6	6	6	6
TOPLAM	30	30	30	30	30	30

(Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı, 1914).

1908 yılında, II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ve 1876 Anayasası’nın yeniden yürürlüğe girmesiyle birlikte, İmparatorluğu eğitim ve öğretmenlerin kurtaracağı inancı yaygınlık kazanmaya

başlamış ve bunu eğitimde yenilikler izlemiştir. 1913 yılında yürürlüğe konan Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u ile, ilköğretim mecburiyeti yasa hükmüne bağlanış, iptidaiyeler (ilkokullar) ve rüştiyeler (ortaokullar) birleştirilerek, 3 yıl olan ilköğretim 6 yıla çıkarılmış, ana okullarının açılması hükme bağlanmış, eğitim programlarındaki hayata yönelik derslerin (Tarih, Coğrafya, Matematik gibi derslerin yanında, programlarda ilk defa; Resim-iş, Beden Eğitimi ve Müzik vb. derslere yer verilmiş), ağırlığı artırılmıştır (Akyüz, 1985).

Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkat-i; geçici başlığını taşımasına rağmen Cumhuriyet döneminde de birçok maddesi uzun yıllar yürürlükte kalmıştır. Bu kanunla, 6 yıla çıkarılan ilköğretim “Mekteb-i İptidai Umumiye” adını almış ve her biri iki yıl süreli, Devre-i İptidaiye, Devre-i Vasatiye ve Devre-i Aliye adı altında her biri iki yıl süreli üç devreye ayrılmıştır.

1914 yılında çıkarılan “Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı”nda , zamanı “Numune Mekatib-i” adıyla bilinen örnek ilkokullar için hazırlanmış haftalık ders dağıtım cetveli TABLO III’de sunulmuştur.

7. Tevhid-i Tedrisat Kanunu İle Eğitimdeki İki Başlı Uygulamaya Son Verildi

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, geleneksel dini içerikle eğitim yapan sıbyan mekteplerini Efkâf-ı Hümayun Nezareti’ne, modern öğretim yöntem ve teknikleriyle eğitim yapanları da, (usul-i cedide) Maarif Vekâleti’ne bağlamış olması, bu iki eğitim bakanlığını hem eğitim programlarının hazırlanması konusunda, hem de eğitim için ayrılacak kaynaklar konusunda sürekli çatışmaya sürüklediğini tahmin etmek hiç de güç değildir.

Nitekim, eski Diyanet İşleri Başkanlarından Dr. Lütfi Doğan (1990)’a göre; Osmanlı döneminde, sınırlı bir biçimde yeni bir şey getirmeyen ve bazı eski metinleri tekrar ederek ezberlemeye dayalı skolâstik eğitim kurumlarının yanına, II. Mahmut ve bu dönemi izleyen Tanzimat’la birlikte çağdaş bilimsel eğitim kurumları, bir anlamda lâik öğrenim kurumları (mekteb-i cedideler kastediliyor olmalı), gitikçe güçlenen oranda kendine yer açmaya başladı. Etkinliğini yitirmiş, her şeyi ile yozlaşmış olan medreselerin yanı sıra, yeni çağdaş bilim ve eğitim kurumları, yan yana yüzyıla yakın bir süre birlikteliğini sürdürdü. Aralarında herhangi bir ortak özellik bulunmayan bu ikili eğitim ve öğretim, toplumun özlenen gelişmesini, değişimini ve yenileşmesini sağlayamadığı gibi, eski klâsik medrese yönetimi, yininin yanında daha da geriledi ve yozlaştı. Büyük Atatürk, Osmanlı döneminde, toplumun gelişmesini engelleyen, yenileşme ve ilerlemeye köstek olan nedenleri izlemiş ve bu konuda eğitimin öncelikli görevinin ne olması gerektiğini görmüştü.

Osmanlı eğitim tarihindeki iki başlı uygulamanın Cumhuriyet dönemine yansımaları Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Eğitim Birliği Yasası) uygulamasıyla olmuştur. 3 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren bu kanun, Efkâf Vekâleti’ne bağlı ve dinsel içerikli eğitim yapan medreseler ve sıbyan mektepleri ile, Maarif Vekâleti’ne bağlı, çağdaş eğitim yapmayı amaçlayan; rüştiye, idadi, sultani, ve iptidai okullar arasındaki ikiliğe son vermeyi, ülkedeki tüm eğitim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlamayı amaçlamaktadır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu şu hükümleri uygulamaya koymuştur.

Md. 1. Ülkedeki tüm bilim ve eğitim kurumları birleştirilmiştir.

Md. 2. Şer’iye ve Efkâf Vekâleti ya da özel vakıflarca idare edilen tüm medrese ve mektepler, Maarif Vekâleti’ne bağlanmıştır.

Md. 3. Şer’iye ve Efkâf Vekâleti bütçesinde mekteplere ve medreselere ayrılan para, maarif bütçesine geçirilecektir.

Md. 4. Maarif Vekâleti yüksek din uzmanları yetiştirmek için Darülfünunda bir ilâhiyat fakültesi, imam hatip yetiştirmek için de ayrı mektepler açacaktır.

3 Mart 1924’te yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat kanunu ile, medreseler kapatılmış ve tüm eğitim kurumlarının yönetim ve denetimi Milli Eğitim Bakanlığı’na verilmiştir. Böylece mektep-medrese ikiliği ortadan kaldırılmış; teokratik eğitim veren kurumların çağdaş öğretim birimlerine dönüştürülmesi amaçlanmıştır.

Ancak, günümüzde de lâik eğitim verme, kısaca eğitim yoluyla dünyalaşma çabası sürüp gitmektedir. 1982 Anayasası okullarımızda din dersleri seçmeli ders olmaktan çıkarılarak zorunlu dersler arasına alınmıştır. Teokratik eğitim veren kurumların sayılarının arttığı (1951’de sadece 7 olan İmam – Hatip okulu sayısı, 1989’da 384’e ulaşmıştır), liselerde pozitif derslerle, dinsel içerikli dersler arasında yorum çatışmalarının oluşu hayretle gözlenmektedir (Arat, 1990).

Örneğin, geçtiğimiz yıllarda, Durkheim, Comte, Voltaire, Darwin ve Freude'un zararlı fikirler yaydıkları öne sürülebilmüş, belki de bu nedenle felsefe seçimlik derse dönüştürülmüş, ayrıca boş geçen İngilizce, tarih, coğrafya vb. derslere din dersi öğretmenleri sokulmuştur. Bununla da yetinilmemiş, halen yürürlükte olan Eğitim Birliği Yasası'na rağmen Kur'an Kursları'nın denetimi yetkisinin Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmesi istenebilmiştir (Çelenk, Radikal, 2003).

C. SONUÇ

Orta Asya Türk topluluklarında töreye dayalı eğitim, Karahanlılar döneminde Müslümanlığın kabulü ile kurumsallaşmaya yani okullaşma sürecine girmeye başlamıştır. Türk toplumunda, tüm İslâm toplumlarındaki olduğu gibi, yüzyıllar boyu caminin hemen bitişiğinde açılan okulun esas görevi bireyi öbür dünyaya hazırlamak olarak algılanmış ve böyle de uygulanmıştır. Türk tarihinde zaman zaman medreselerde astronomi, felsefe, matematik vs. derslere de yer verildiği (Örneğin; Selçuklu döneminde Nizamiye Medreseleri, yükseliş döneminde Fatih Medreseleri'nde) görülmekle birlikte, Osmanlılar'ın ıslahat dönemine kadar eğitimde lâikleşmeye (bir anlamda dünyalaşmaya yönelik önemli bir gelişme görülmemiştir.

Tanzimat hareketiyle başlayan yenileşme döneminde ise, imparatorluğun sürekli toprak kaybederek batı karşısında gerilemiş olmasının nedeni eğitim yetersizliğine bağlanmış, bunun sonucu olarak da yeni öğretim yöntem ve teknikleriyle öğretim yapan okullarda (usul-i cedide mektepleri) tarih, coğrafya, matematik gibi derslere, direnmelere rağmen okul programlarında yer verilebilmiştir. Bu uygulama Osmanlılar'da, yeni yöntemlerle öğretim yapan okulların Maarif Vekâleti'ne bağlanması ve geleneksel yöntemlerle sadece dini içerikli öğretimi yapanların da Efkâf ve Şeriye Vekâleti'ne bağlanması gibi iki başlı bir uygulamaya neden olmuştur. Osmanlı tarihinde bu iki ayrı dünyaya ait uygulama ilgili bakanlıklar arasında sürekli tartışmaya ve zaman zaman da birinin diğerine üstünlüğüyle sonuçlanan çatışmalara neden olmuştur. Bu tatsız durum, Cumhuriyet döneminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Eğitim Birliği Yasası) ile her türlü eğitimin yönetim ve denetiminin Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmesiyle sonuçlanmıştır.

Ancak yine de eğitimde lâikleşme sürecinin, 1982 Anayasası'nın okullarda din derslerini tüm yurttaşlar için zorunlu hale getirmesi, İmam-Hatip okullarının sayısının ülkenin imam ihtiyacının çok üstüne çıkarılması ve zaman zaman Kur'an Kursları'nın denetimlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanması gibi talepler eğitimde lâikleşme sürecinin henüz tamamlanamadığını göstermektedir.

D. ÖNERİ

Ülkemizin, büyük Atatürk'ün hedef olarak seçtiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmesi eğitimde çağdaşlaşmaya ve dolayısıyla lâikleşme sürecinin tam olarak hayata geçmesine bağlıdır. Bu nedenle, Tevhidi Tedrisat Kanunu tam ve ödünsüz olarak uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. 1985. *Türk Eğitim Tarihi*, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Arat, N. (1990). "Eğitim Öğretim Uygulamaları ve Lâiklik," *Eğitimde Lâiklik*, TED Yayınları.
- Başgöz, İ. Wilson H. E. , (1968). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk*. Ankara.
- Çelenk, S. (2003).Bölünmüş Eğitime Dönüş, *Radikal Gazetesi*, İstanbul.
- Doğan, L. (1990).). "Din Eğitimi ve Lâiklik," *Eğitimde Lâiklik*, TED Yayınları.
- Güvenç, B. (1990). "Lâikliğin Tarihi Gelişimine Genel Bir Bakış," *Eğitimde Lâiklik*, TED Yayınları.
- İnan, A. 1972. *Tarihte Şamanizm*. Ankara.
- Kanad, H. F.(1963). *Pedagoji Tarihi*, Cilt, I. İstanbul.
- Koçer, H. A., (1987). *Türkiye'de Modern Eğitimin Raporu*, Ankara.
- 1914 *Mekteb-i İptidaiye Ders Müfredatı*, . Maarif Vekâleti, İstanbul.
- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi*, Ankara.
- San, C. (1990). "Eğitim Öğretim Uygulamaları ve Lâiklik," *Eğitimde Lâiklik*, TED Yayınları.
- Turan, O. (1969). *Selçuklular ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul.
- Unat, F. R.,(1964). *Türk Eğitim Sisteminin Geçmişine Toplu Bir Bakış*, Ankara.